

Міністерство освіти і науки України
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова

НЕСТЕРЕНКО СВІТЛАНА ВАСИЛІВНА

УДК 37.016:82-14(373.5)

**ФОРМУВАННЯ ЕТНОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
УЧНІВ СТАРШОЇ ШКОЛИ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ
ЛІРИКИ**

13.00.02 – теорія та методика навчання (українська література)

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ – 2018

Дисертація є рукописом.

Роботу виконано в Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, доцент
УЛЩЕНКО Віолетта Валентинівна,
Відкритий міжнародний університет
розвитку людини «Україна»,
завідувач кафедри української мови та
літератури, іноземних мов та перекладу.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, доцент
НЕЖИВА Людмила Львівна,
Полтавський національний педагогічний
університет імені В. Г. Короленка,
доцент кафедри української літератури;

кандидат педагогічних наук, старший науковий
співробітник
ПАЛАМАР Світлана Павлівна,
Педагогічний інститут Київського університету
імені Бориса Грінченка,
доцент кафедри педагогіки та психології.

Захист відбудеться 11 грудня 2018 р. о 11.00 на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.07 у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова за адресою: 01054, м. Київ, вул. Тургенєвська, 8/14.

Із дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9).

Автореферат розіслано «09» листопада 2018 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради,
доктор філологічних наук,
професор

Л. В. Кравець

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Майбутнє держави значною мірою залежить від духовних потреб суспільства, рівня сформованості національної свідомості громадян, їх загальнокультурного розвитку, здатності кожної людини ставити державні інтереси вище за свої особисті. В сучасних умовах акцентування уваги старшокласників на актуальності патріотичного пафосу української громадянської лірики набуває особливого значення.

Навчальний предмет «Українська література», який засобами художнього слова формує мотивацію до активної життєвої позиції, відіграє виняткову роль у формуванні національно свідомого громадянина. Про це йдеться в Державній національній програмі «Освіта» (Україна XXI століття), у Законі України «Про освіту» (від 05.09.2017), у стратегії Нової української школи – поєднувати навчання і виховання з метою забезпечення розумового, морального, художньо-естетичного та патріотичного розвитку учнів.

Серед художніх творів, які вивчають у курсі української літератури в старшій школі, особливе місце належить громадянській ліриці, адже вона завдяки невеликому обсягу, підвищеній емоційності, акцентуванні уваги на державницькій і соборницькій гідності сприяє формуванню національного характеру, пробудженню патріотичних почуттів, прищеплює любов до рідної культури, історії, природи. Громадянська лірика як умовна тематична група ліричних творів, що мають високу міру ідейності, передає глибоко особистісні переживання ліричного героя (автора) за майбутнє своєї країни. Саме тому в реаліях сьогодення методика вивчення цих творів потребує суттєвого оновлення.

Із упровадженням компетентнісно орієнтованого навчання зросла увага методистів до формування етнокультурної компетентності як інтегральної властивості особистості сприймати специфічні етнічні картини світу, національно-ціннісні духовні смисли (Уліщенко В.), усвідомлювати етнопсихологічні особливості етносу, його менталітету (Березюк О.), виявляти емоційно-ціннісне та естетичне ставлення до специфіки інокультурного світу, осмислювати її під час читацької діяльності (Ціко І.).

У дослідженнях, присвячених формуванню етнокультурної компетентності на уроках української літератури, перевага надається віковій групі 5 – 8 класів, прозовим, а не ліричним творам, водночас вивчення вірців громадянської лірики поетів-патріотів України учнями випускних класів залишається без належного методичного супроводу.

Знаковими в методиці навчання української літератури XXI століття стали наукові розвідки В. Коваль («Патріотичне виховання учнів у процесі вивчення української літератури в старших класах загальноосвітньої школи», 2000) та Н. Волошиної («Ми є. Були. І будемо ми!», 2003), що заклали основу виховання національної самосвідомості особистості. Окремі аспекти вивчення громадянської лірики та формування етнокультурної компетентності висвітлені в працях Ю. Бондаренка (мовностилістичний аналіз ліричного тексту), Ю. Горідько (лінгвостилістичний аналіз художнього тексту), С. Жили (комплексний підхід до

аналізу художнього тексту), О. Куцевол (розширення герменевтичного кола суб'єктів діалогу), Л. Неживої (компетентнісний підхід у навчанні літератури), А. Лісовського (увага до наочного образу, авторського слова, метафор), С. Паламар (громадянське виховання на уроках літератури), А. Ситченка (рецепція ліричного героя як виразника естетичного ідеалу автора), Г. Токмань (суб'єктивність автора і реципієнта як джерело проблемних ситуацій, особливості виявлення громадянської позиції митця), В. Уліщенко (формування етнокультурної компетентності в учнів 5 – 8 класів), І. Ціко (формування етнокультурної компетентності на уроках зарубіжної літератури) та інших дослідників.

Аналіз науково-методичної літератури та результати вивчення педагогічного досвіду вчителів Івано-Франківщини, Закарпаття, Черкащини, Київщини та Сумщини виявили низку таких суперечностей:

- стратегічна необхідність формувати й розвивати етнокультурну компетентність читача-громадянина, популяризатора українських культурних досягнень та поширення серед старшокласників ідей космополітизму, визнання себе подеколи громадянами світу;

- потужний виховний потенціал української літератури і громадянської лірики зокрема та здебільшого низька – в умовах глобалізації – мотивація учнів до її вивчення;

- великий націєвірний потенціал громадянської лірики та незначна кількість методичних праць, присвячених цій проблемі;

- важливість формування в учнів лідерських якостей, проактивності та слабкість мотивації вчителів-словесників делегувати школярам певні повноваження як потенційним співтворцям уроку.

Усунути окреслені суперечності можна за умови створення та експериментальної перевірки методики формування етнокультурної компетентності на уроках української літератури. Це передбачає як ґрунтовне засвоєння вершинних зразків громадянської лірики, так і усвідомлення системи методів, прийомів, що допомагають підвищити мотивацію учнів до вивчення, популяризації, збереження української мови, засвоєння здобутків національної літератури, етнокультури, до осмислення уроків історії, філософії. Однак досі не напрацьовано цілісну методику формування етнокультурної компетентності учнів старших класів на уроках української літератури, не досліджено ефективні методи і прийоми навчання, що підвищують вплив громадянської поезії різних періодів на розвиток особистісних якостей молодого українця.

Недостатнє вивчення проблеми формування патріота-громадянина, який шанує свою мову й літературу, дослухається до динаміки емоційних станів ліричного героя громадянської лірики, проймається його переживаннями, емоціями та керується ними у власних діях, визначили тему дослідження – «Формування етнокультурної компетентності учнів старшої школи у процесі вивчення громадянської лірики».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація є складовою комплексного фундаментального дослідження кафедри освіти

дорослих факультету перепідготовки та підвищення кваліфікації НПУ ім. М. П. Драгоманова (ID № 64607) «Теоретичні та методичні основи формування системи післядипломної освіти на засадах сталого розвитку». Тему дисертації затверджено вченою радою Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (протокол № 11 від 25 червня 2015 року) та узгоджено Міжвідомчою радою з координації досліджень в галузі освіти, педагогіки і психології Національної академії педагогічних наук України (протокол № 6 від 29 вересня 2015 року).

Об'єкт дослідження – процес формування етнокультурної компетентності під час вивчення громадянської лірики на уроках української літератури в 10 – 11 класах.

Предмет дослідження – методика формування етнокультурної компетентності учнів старшої школи у процесі вивчення громадянської лірики.

Мета дослідження полягає в теоретико-методологічному обґрунтуванні наукових засад, напрацюванні та експериментальній перевірці методики формування етнокультурної компетентності учнів старшої школи у процесі вивчення громадянської лірики.

Мета дослідження зумовила виконання таких **завдань**:

- визначення й обґрунтування поняттєво-категорійного апарату дослідження;

- аналіз специфіки поділу поезії за тематичними групами, виявлення особливостей аналізу громадянської лірики в літературознавчій науці минулого та сучасності;

- аналіз психолого-педагогічних джерел за темою дослідження;

- наукове обґрунтування моделі формування етнокультурної компетентності учнів старшої школи у процесі вивчення громадянської лірики;

- окреслення змісту, критеріїв та рівнів сформованості етнокультурної компетентності в учнів старшої школи у процесі вивчення цієї модальності;

- обґрунтування ефективних методів, прийомів, видів навчальної діяльності старшокласників, що сприятимуть формуванню етнокультурної компетентності під час вивчення поезії такого типу;

- експериментальна перевірка ефективності запропонованої методики на уроках української літератури в 10 – 11 класах.

Для розв'язання окреслених завдань застосовувалися такі **методи дослідження**:

теоретичні – аналіз філософських, культурологічних, літературознавчих, психолого-педагогічних джерел за темою дисертації, з метою визначення актуальності проблеми та шляхів і способів її розв'язання;

емпіричні – спостереження, опитування, анкетування, інтерв'ювання учнів, учителів-словесників; вивчення шкільної документації (класних журналів, планів класних керівників) для встановлення еквівалентності учнівських груп, а також учнівських робіт; педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний, контрольний) з метою перевірки ефективності досліджуваної методики;

математичної статистики – для кількісного та якісного аналізу експериментальних даних на основі виміру співвіднесення постійних і змінних чинників (аналіз результатів тестувань, анкетувань тощо).

Експериментальна база. У педагогічному експерименті брали участь учні загальноосвітніх закладів Сумської, Черкаської, Івано-Франківської, Київської та Закарпатської областей. На різних етапах експериментом було охоплено 660 учнів.

Наукова робота виконувалася в 3 етапи.

На *першому* етапі (2012 – 2015 рр.) системно вивчено сукупність актуальних проблем сучасної освіти в аспекті формування етнокультурної компетентності; сформульовано тему, об'єкт, предмет, завдання дослідження та висунуто його гіпотезу; визначено понятійно-категорійний апарат; вивчено педагогічний досвід; проведено констатувальний зріз, здійснено аналіз його результатів.

На *другому* етапі (2015 – 2017 рр.) проводилося експериментальне навчання з метою перевірки ефективності запропонованої методики, здійснено контрольні зрізи знань і вмінь учнів.

На *третьому* етапі (2017 – 2018 рр.) упроваджено результати дослідження в практику, сформульовано наукові висновки.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що *вперше* системно досліджено проблему формування етнокультурної компетентності учнів старшої школи у процесі вивчення громадянської лірики, виявлено концептуальний зміст етнокультурного підходу до аналізу поезії; теоретично обґрунтовано методичну модель формування етнокультурної компетентності учнів старшої школи, визначено тематичні підгрупи громадянської лірики та етноавтентичних лексем (етнокультурних маркерів), доведено ефективність застосування специфічних навчальних прийомів; розроблено критерії сформованості етнокультурної компетентності в учнів старших класів на уроках української літератури; експериментально перевірено ефективність запропонованої методики. *Подальшого розвитку* набула теорія екзистенціально-діалогічного навчання української літератури (Токмань Г.). Конкретизовано й доповнено складники, змістове наповнення етнокультурної компетентності (Уліщенко В., Ціко І.).

Практичне значення результатів дослідження полягає в упровадженні в шкільну практику навчання української літератури методики формування етнокультурної компетентності, у підвищенні якості опанування школярами громадянської лірики та засвоєння етнокультурних знань і вмінь. Результати дослідження можуть бути використані для вдосконалення чинних програм з української літератури, у створенні сучасних шкільних підручників і посібників, у викладанні курсу методики навчання української літератури для студентів спеціальності «Середня освіта», на курсах підвищення кваліфікації вчителів-словесників, в едиційній практиці, а також дати імпульс комплексному вивченню проблеми на лінії всієї поезії та епічного і драматичного родів літератури.

Апробація результатів дослідження здійснювалася шляхом обговорення основних ідей на міських і районних семінарах, майстер-класах, засіданнях методичних об'єднань учителів-словесників, популяризації в навчальній

діяльності таких закладів освіти: Міжгірського загальноосвітнього закладу освіти I-III ступенів №1 (довідка № 57 від 16.02.2018), Сумського загальноосвітнього закладу освіти I – III ступенів № 15 імені Дмитра Турбіна (довідка № 59 від 13.02.2018), Фізико-технічного ліцею-інтернату Івано-Франківської обласної ради (довідка № 27 від 19.02.2018), Гринявського загальноосвітнього закладу освіти I – III ступенів (довідка № 8 від 12.02.2018), Івано-Франківського загальноосвітнього закладу освіти I – III ступенів № 25 (довідка № 95 від 18.05.2018), Лисецького закладу освіти «Загальноосвітня школа I – III ступенів – дошкільний навчальний заклад» (довідка № 30 від 08.05.2018), Собківського закладу освіти «Дошкільний навчальний заклад – загальноосвітня школа I – III ступенів» (довідка № 12 від 14.02.2018), Білогірська загальноосвітня школа I-III ступенів № 2 (довідка № 41 від 27.06.2018 р.). Основні положення дисертації представлено в доповідях на Міжнародній науково-практичній конференції – «Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology» (Будапешт, 2017 р.); на Всеукраїнських конференціях – «П'яті Бугайківські читання» (Ніжин, 2016 р.), «Шості Бугайківські читання» (Ніжин, 2018 р.), «Актуальні проблеми сучасної мовної та літературної освіти в середніх навчальних закладах» (Вінниця, 2016 р.), «Михайло Стельмах у новітніх парадигмах наукового знання» (Вінниця, 2017 р.), «І. Я. Франко: актуальні проблеми дослідження життя та творчості» (Переяслав-Хмельницький, 2016 р.), «Нові стратегії розвитку початкової освіти в умовах євроінтеграції» (Івано-Франківськ, 2018 р.); на міжрегіональній конференції «Актуальні проблеми професійної підготовки студентів-філологів до роботи в сучасному освітньому просторі» (Івано-Франківськ, 2016 р.); на наукових читаннях «Українська література від давнини до сучасності: парадигми, напрями, проблеми» (Запоріжжя, 2016 р.), «Тенденції розвитку сучасної української мови» (Івано-Франківськ, 2017 р.); а також на міських та обласних семінарах, засіданнях методичних об'єднань учителів-словесників.

Публікації. Основні положення дослідження висвітлено в 11 публікаціях: 5 – у фахових виданнях, 1 – в іноземному журналі з відповідними індексами цитування, 3 – в науково методичних журналах, 2 – у збірниках матеріалів конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з анотації, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг дисертації становить 250 сторінок, з них 196 – основного тексту (у тому числі таблиць – 15, рисунків – 8). Список використаних джерел містить 340 найменувань, із них 16 – іноземними мовами. Додатки містяться на 20 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження; схарактеризовано суперечності, що призвели до виникнення проблеми; сформульовано об'єкт, предмет, мету, завдання дослідження, методи та етапи його виконання; визначено наукову новизну, практичне значення одержаних результатів та можливості їхнього впровадження у шкільну практику.

У першому розділі *«Теоретичні засади формування етнокультурної компетентності на уроках української літератури»* проаналізовано філософсько-культурологічні, мовознавчі, літературознавчі та психолого-педагогічні джерела з метою визначення теоретичного підґрунтя досліджуваної методики.

У роботі дотримувалися визначення компетентності, поданого в Законі України «Про освіту», концепції Нової української школи. У розділі показано, що поняття «етнокультурна компетентність» засноване на розвідках учених, присвячених етнічній та етнокультурній специфіці – від трактатів античних мислителів (Геродота, Гіппократа, Горація, Платона та ін.), досліджень періоду Відродження, Нового часу (Віко Дж., Канта Е., Лебона Г., Рібо Т., Руссо Ж.-Ж., Сквороди Г., Франка І., Юнга К.-Г. та ін.) до праць сучасних вчених (Березіна А., Бромлея Ю., Волкова Г., Куєвди В., Лур'є С., Маєвської Н., Романенко О., Савчука Б.), в яких акцентовано на комплексі специфічних спільних ознак, що забезпечують внутрішнє розуміння особистістю своєї причетності до конкретної етнічної групи, – традиційних цінностях, мові, символах, віруваннях, нормах виховання й життєдіяльності.

Специфіка української етнокультури як основи духовного життя нації закладена у «філософії серця» (Винниченко В., Скворода Г., Чижевський Д., Юркевич П.), в «elan vital» (Бергсон А.) – етнічній енергії біосфери, що акумулює в собі психоемоційні вібрації всіх її представників (Вернадський В.). Це дає підстави розглядати категорію «етнокультурні чинники» як тріаду духу етносу, космічної енергії та географічного середовища, а етносвідомість – як інтегральне віртуальне утворення, що містить інформацію про особливості мислення, способи пізнання світу. Найважливішим складником етносвідомості дослідники (В'єнцко В., Грушевський М., Зеленько А., Івченко А., Мацько Л., Ніколенко А., Селіванова О., Тарасова Е. та ін.) визнають мову етносу, оскільки вона за допомогою знаків фіксує, зберігає, передає всі нюанси пізнавального досвіду, сформовані стереотипи та усталені культурні норми. Розвиток етнокультури відбувається засобами етнічного самовираження (рідною мовою, віруваннями, релігією, одягом, традиційними рисами побуту, родовою вдачею та нею зумовленою поведінкою, національним характером).

У розділі розглянуто діахронний та синхронний аспекти етнокультурної компетентності (Березюк О., Боровіков Л., Мілованова Е., Некрасова А., Семенов О., Уліщенко В., Харітонов М., Ціко І. та ін.), зроблено висновки про її структурні особливості. Етнокультурна компетентність вирізняється полікомпонентністю, має мовний, ментальний, історико-культурний рівні життєдіяльності етносу та ґрунтується на знаннях, практичних уміннях і сформованих цінностях, серед яких основною є усвідомлення своєї причетності до певного етносу чи нації (національні самоідентифікація, свідомість).

Проаналізовано літературознавчі джерела (Бахтін М., Бройтман С., Гінзбург Л., Єременко О., Іванишин В., Каган М., Клочек Г., Міннуллін О., Назаренко В., Панченко В., Поспелов Г., Савчук Г., Халізев В. та ін.), присвячені вивченню лірики. З'ясовано, що громадянська лірика не завжди виокремлюється

як цілісна категорія. Питання про її умовну самостійність перебуває на вістрі наукової дискусії, і з огляду на це вчені наголошують: через постійний рух, що відбувається в ліриці як літературному роді, не існує єдиної, системно досконалої класифікації. Разом із тим літературознавці вважають, що громадянська лірика має право на існування (тим більше, що така лірика у певні періоди розвитку культури вже виокремлювалася як самостійний ліричний пласт). Основними рисами громадянської лірики є ненав'язливість ідей і взірців, прямі імперативи чи й делікатні алюзії на те, як варто чинити, аби залишатися справжнім громадянином і національно свідомою людиною навіть у найтяжчих і найскладніших життєвих ситуаціях.

Тематично неоднорідну громадянську лірику було об'єднано у такі підгрупи: описова (локальний колорит), ціннісна (родова вдача), соціальна (громадянський і державний устрій), історична (національна історія), героїчна (ідеї державотворення). Окрім того, у дослідженні як синонімічні використовували поняття «громадянська лірика» і «лірика громадянського звучання».

Дослідження громадянської лірики відбувається переважно із застосуванням мотивного або лінгвостилістичного аналізу. Мотивний аналіз допомагає виявити і простежити еволюцію смислових доміант у творчості митця, з'ясувати підтекст, специфіку художньої семантики як засобу відтворення внутрішнього світу ліричного героя. Домінантними ознаками лінгвостилістичного аналізу є з'ясування особливостей використання автором мовних засобів з функцій естетичного погляду, виявлення їхньої ролі в архітектоніці художнього тексту.

Проаналізовано психолого-педагогічні дослідження, присвячені національно-патріотичному вихованню молоді (Алчевська Х., Ващенко Г., Грінченко Б., Драгоманов М., Огієнко І., Русова С., Сковорода Г. та інші), формуванню в учнів етнокультурних уподобань (Леонтєв О., Коротеєва В., Кривопишина О. та інші) та обґрунтовано аксіологічну значущість етнічних міфологем як образів, що виникають у свідомості учнів-читачів під час опанування художніх текстів.

З'ясовано стан дослідження проблеми формування етнокультурної компетентності у методиці викладання літератури. Схарактеризовано специфіку сприймання, аналізу й інтерпретації ліричного твору (праці Дорошенка О., Жили С., Русової С., Пасічника Є., Рибнікової М., Ситченка А. та інших), розкрито особливості вивчення поезії громадянського спрямування (праці Андрусенко В., Волошиної Н., Лісовського А., Неділька С., Степанишина Б., Токмань Г. та інших), проаналізовано особливості реалізації компетентнісного підходу (праці Ісаєвої О., Клименко Ж., Неживої Л., Паламар С., Уліщенко В., Фасолі А., Ціко І. та інших). Визначено, що вивчення громадянської лірики потребує особливого емоційного налаштування учнів на її сприйняття, врахування ключових дефініцій (мотиву, композиції, особливостей подання образу ліричного героя), унаочнення унікальної читацької рецепції. Формування етнокультурної компетентності вимагає уваги до етноавтентичних лексем

(етнокультурних маркерів) та поєднання класичних методів вивчення літератури (за М. Кудряшовим) із оновленими прийомами, видами і формами навчальної діяльності старшокласників.

У другому розділі *«Експериментальна методика розвитку етнокультурної компетентності на уроках української літератури в старших класах»* проаналізовано програмно-методичне забезпечення, сучасну шкільну практику формування в учнів старших класів етнокультурної компетентності на уроках української літератури, визначено шляхи вдосконалення аналізу громадянської лірики у спрямованості на особистісний розвиток школярів.

Під час констатувальних зрізів учням було запропоновано виконати три завдання, що передбачали аналіз тексту громадянської лірики, роботу з етнокультурними маркерами та тлумачення «вічних» фольклорних типів (в одному з творів). Відповіді школярів оцінювалися за такими критеріями:

1. Знання й уміння аналізувати твори громадянської лірики в контексті з'ясування провідного мотиву, особливостей розкриття задуму автора, виявлення духовного світу ліричного героя, використання етнокультурних маркерів, засобів художньої виразності, мовностилістичних і версифікаційних особливостей поезії.

2. Знання й уміння характеризувати «вічні» цінності української нації, народу, що знайшли своє втілення в ліриці поетів-патріотів України.

3. Сформоване під час навчання у школі ціннісне ставлення до української культури, історії – усього того, що становить основу української ментальності, національної свідомості патріота-громадянина.

4. Уміння здійснювати аналітичні спостереження й синтетичні узагальнення, інтерпретувати, доходити власних висновків про значення громадянської лірики.

На підставі аналізу результатів констатувальних зрізів визначено чотири рівні сформованості етнокультурної компетентності:

– *високий*: учні володіють теоретико-літературними знаннями, що дозволяють здійснити якісний аналіз, синтез та інтерпретацію тексту громадянської лірики, вибудувати емоційно-ціннісний діалог із ліричним героєм (суб'єктом лірики, автором тексту), витлумачити особливості національної української культури (світоглядні принципи українців), національний характер (почуття, емоційно-вольові якості, ціннісні орієнтації), знайти і пояснити етнокультурні маркери, виявити свою національно-свідому позицію, шанобливе ставлення до мови й культури свого народу та інших народів світу;

– *достатній*: учні здебільшого володіють комплексом теоретико-літературних знань, які дають змогу їм більш-менш повно і якісно здійснити аналіз та інтерпретацію тексту громадянської лірики; особливістю їхнього аналізу є певна алгоритмізація і сміливість в оприлюдненні власних думок; школярі знають особливості національної української культури, що презентована в художніх та фольклорних творах, частково вміють їх пояснити, мають досвід тлумачення окремих (найбільш поширених) етнокультурних маркерів (українських символів, назв, звичаїв, традицій, образів народної міфології, сталих

висловів, метафор тощо), уміють вибудувати емоційно-ціннісний діалог із ліричним героєм, виявляють інтерес до національної та зарубіжної культури;

– *середній*: старшокласники не мають певної системи в оволодінні теоретико-літературними знаннями, що унеможлиблює цілісність аналізу поетичного тексту та формулювання власної обґрунтованої думки про особливості реалізації задуму митця (переважно це фрагментарні судження, що ґрунтуються на засвоєних алгоритмах, кліше); не виявляють достатніх умінь вибудувати емоційно-ціннісний діалог з ліричним героєм і через нього з автором поетичного тексту; ідентифікують себе як представників української нації, поціновувачів етнокультури, проте не можуть самостійно й конструктивно пояснити роль етнокультурних маркерів у тексті поезії, з повагою ставляться до української культури, проте не виявляють ініціативи в її засвоєнні;

– *низький*: школярі обмежуються загальниками у міркуваннях про поезію, не мають достатніх знань і вмінь, щоб здійснити аналіз поетичного твору, недостатньо орієнтуються у визначенні етнокультурних маркерів, можуть пояснити лише ті, що є дуже поширеними; ідентифікують себе як національно свідомих тільки на рівні констатації, виявляють абстрактну повагу до інокультурних цінностей.

Таблиця 1

Результати констатувального експерименту зі сформованості в учнів етнокультурної компетентності

Рівні	Кількість учнів	Кількість учнів у %
високий	8	3,1%
достатній	60	23,0%
середній	182	70,0%
низький	10	3,9%
260 учнів усього		

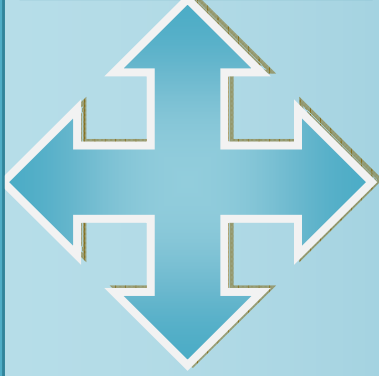
Результати констатувальних зрізів, анкетувань учнів і вчителів підтвердили актуальність проблеми дослідження і необхідність створення ефективної методики формування етнокультурної компетентності.

У розділі презентовано напрацьовану *модель методики формування етнокультурної компетентності на уроках української літератури в учнів старших класів під час вивчення громадянської лірики* (рис. 1).

Методика формування етнокультурної компетентності на уроках української літератури в старших класах – це комплекс традиційних та інноваційних прийомів навчання, видів діяльності, що підпорядкований системі методів навчання літератури (за Кудряшовим М.). Методика ґрунтується на оновлених психолого-педагогічних принципах (ураховує домінуючі ознаки учнів цифрового покоління та специфіку національно-патріотичних потреб сучасної молоді) і спрямована на формування й розвиток знань, умінь, ціннісних переконань школярів у емоційно-ціннісному діалозі аналізувати твори громадянської лірики, акцентуючи увагу на мовностилістичних особливостях тексту. Вона враховує специфіку українських історико-культурних реалій і орієнтована на виховання естетичних смаків та становлення світоглядної, націєтвірної позиції вдумливих читачів.

Цільовий складник

Провідна ідея: формування етнокультурної компетентності удосконалює вміння аналізувати твори громадянської лірики, сприяє розвитку естетичних смаків та становленню світоглядної, націєвірної позиції вдумливих читачів

Концептуальний складник	
складники етнокультурної компетентності: когнітивний, предметно-діяльнісний (уміння), ціннісний (мотиваційно-особистісний)	принципи: діалогічної взаємодії, ціннісно-смисловий, етнокультурний, синергетики, єдності змісту і форми
	навчальні підходи: компетентнісний, інтерсуб'єктний, лінгвокультурний, художньо-мистецький, ейдетичний

Змістовий складник
тексти громадянської лірики української літератури; теоретико-літературні знання; знання української мови, лінгвокультурології, культурології, історії; позалітературний контекст

Діяльнісний складник		
Методи	Прийоми	Види навчальної діяльності
Творчого читання	Традиційні: виразне читання, коментоване читання, читання напам'ять, читання під музику тощо. Інноваційні: <i>мелодекламація-діалог, декодування етнокультурних маркерів, асоціативні грона тощо.</i>	Традиційні: заучування напам'ять, ілюстрування прочитаного твору тощо. Інноваційні: <i>складання партитури твору, пошук і витлумачення етнокультурних маркерів, добір асоціацій тощо.</i>
Евристичний	Традиційні: побудова системи запитань, проведення диспуту тощо. Інноваційні: <i>моделювання віртуального діалогу (з ліричним героєм, автором), автотунікація, синергія етнокультурної інформації, проектування SmartArt тощо.</i>	Традиційні: твір з елементами порівняння тощо. Інноваційні: <i>проекти (ланцюжок міні-проектів), дискусії, рольові презентації (автор, ліричний герой), укладання проєкції на основі посвідчення мовної та літературознавчої інформації, структурування матеріалу тощо.</i>
Дослідницький	Традиційні: постановка проблемних запитань, постановка дослідницьких запитань тощо; Інноваційні: <i>лінгвоєстетичний аналіз тексту, ейдетичний колаж-стилізація, етнокультурне унаочнення, порівняння поезій-митця тощо.</i>	Традиційні: аналіз художнього тексту різними шляхами, порівняльний аналіз тощо. Інноваційні: <i>дослідження поетичного тексту, створення агітаційної продукції за текстом поезії тощо.</i>
Репродуктивний	Традиційні: самостійний добір навчального матеріалу, проблемна лекція вчителя, складання таблиць тощо. Інноваційні: <i>оформлення динамічних таблиць, робота з літературно-критичними матеріалами, епістолярями тощо.</i>	Традиційні: написання творів-есе, складання плану, таблиць тощо. Інноваційні: <i>презентація творчого добробку автора поезії (віртуальна екскурсія), етнокультурний марафон тощо.</i>

Прогнозований результат:

позитивна динаміка у формуванні етнокультурної компетентності, ціннісного ставлення до культурних надбань українського етносу, сформовані вміння аналізувати твори громадянської лірики

Рис. 1. Модель методичної системи формування етнокультурної компетентності

Провідна ідея дослідження полягає в тому, що формування етнокультурної компетентності вдосконалює вміння учнів аналізувати твори громадянської лірики, сприяє поліпшенню естетичних смаків та становленню світоглядної, націєтвірної позиції вдумливих читачів.

У центрі методики формування етнокультурної компетентності під час вивчення громадянської лірики – інтерсуб'єктна педагогічна взаємодія, лінгвостилістичний аналіз тексту, осягнення історико-культурного й націєтвірного потенціалу поезії. Вважаємо, що з цими вихідними теоретичними положеннями презентованої методики пов'язані такі принципи: *діалогічної взаємодії, ціннісно-смісловий, етнокультурний, синергетики, єдності форми і змісту* і такі підходи: *компетентнісний, інтерсуб'єктний, лінгвокультурний, художньо-мистецький, медіадидактичний*.

Аналіз тексту громадянської лірики розуміємо як дослідження поетичного світу твору в сукупності змістового (мотивного) й формально значущого складників, що ґрунтується на знаннях теорії та історії літератури, верифікації, художньої стилістики і поетичної мови, культури та історії народу. Особливе значення надаємо *лінгвостилістичному аналізу*, який допомагає виявити унікальну читацьку рецепцію з акцентуванням уваги на таких складниках: жанрово-стилістичному, експресивному (на фонетичних, лексичних, морфологічних, синтаксичних засобах виразності), естетичному (на художньо-образній конкретизації емоційного стану ліричного героя, емотивному (на виявленні емоцій та почуттів), комунікативному (на висловленні в художній формі авторських думок, почуттів).

Особливістю прийому *мелодекламації-діалогу* є добір відповідного музичного супроводу для виконання твору громадянської лірики, підготовка партитури, декламація поезії, під час якої виконавець унаочнює емоції і почуття, що виникли в нього у процесі внутрішнього діалогу з ліричним героєм, автором. У партитурі, яка проектується на екран, графічно позначаються інтонаційні зміни, цезури, наголоси.

Приєм *декодування етнокультурних маркерів* передбачає визначення, тлумачення, з'ясування ролі й місця національно-маркованої інформації, лексики (українських символів, назв, звичаїв, традицій, образів народної міфології, сталих висловів, метафор тощо) у реалізації авторського задуму. Цей прийом роботи з текстом громадянської лірики налаштовує учнів-читачів на вдумливе читання, аби жоден з авторських акцентів не залишився непоміченим і сприяв поглибленню діалогічної взаємодії з ліричним героєм, автором. Робочим визначенням «етнокультурного маркера» обрано дефініцію, запропоновану В. Уліщенко.

Приєм *моделювання віртуального діалогу* (з ліричним героєм, автором) спрямований на дослідження тексту громадянської лірики через систему запитань, відповіді на які дає сам текст, коментарі автора. Важливою умовою моделювання є самостійне визначення учнями смислових домінант, навколо яких формуються логічно пов'язані запитання. Відтак модель діалогу, що

вибудовується між текстом і його дослідником (читачем), містить важливу інформацію як про сам об'єкт, так і про суб'єкт дослідження.

Прийом *синергії етнокультурної інформації* передбачає структурування інформації етнокультурного змісту, що міститься в тексті громадянської лірики, з наступним відтворенням відповідних асоціацій. Етнокультурні маркери в поетичному тексті не випадкові, оскільки запитання до них, поєднуючись із асоціаціями школярів, формують символічне плетиво вражень і піднімають назовні з глибин позасвідомого реципієнтів архетипні образи, що є основою ментальної культури етносу.

Прийом *ейдетичного колажу-стилізації* пов'язаний з візуалізацією етнокультурної інформації, етнокультурних маркерів, які знайшли живий відгук у душі реципієнта, унаочнилися у його свідомості у вигляді картин, образів, поєднання образів, асоціацій, кольорів. Умова такого зв'язку – ейдетичне вміння читача «побачити» за авторським словом образ і відтворити у своїй уяві цілісну картину.

Особливістю прийому *етнокультурного унаочнення* є пошук матеріалу етнокультурного змісту для ілюстрації висновків аналітико-синтетичної роботи.

Експериментальна методика надає перевагу застосуванню *проектної форми роботи (міні-проектів)*, що підвищує ефективність шкільного аналізу ліричного тексту, розширює спектр видів самостійної роботи школярів, створює високу мотивацію до самореалізації, поглиблює сприйняття авторського тексту на рівні етнокультурних і національних цінностей.

У третьому розділі **«Ефективність моделі експериментальної методики»** презентовано зміст, структуру та хід формувального експерименту, наведено фрагменти навчальних занять з відповідями учнів, проаналізовано результати контрольних зрізів і зроблено висновки. Усього у формувальному експерименті взяли участь 400 учнів з різних регіонів України (201 учень – у контрольних класах, 199 учнів – у експериментальних). Протягом формувального експерименту було проведено 4 контрольні роботи, що унаочнили позитивну динаміку в усвідомленні учнями своєї причетності до українського етносу, поглибленні уваги до мовних засобів, етнокультурних маркерів у творі, у вдосконаленні умінь старшокласників аналізувати громадянську лірику.

Порівняння кількісно-якісних результатів контрольних і експериментальних класів показало, що старшокласники, працюючи за експериментальною методикою, у процесі аналізу текстів громадянської лірики ставали більш чутливими до етнокультурних та літературознавчих складників, починали надавати більше уваги художнім знахідкам митців, вони аргументовано висловлювалися щодо особливостей реалізації авторського задуму, у переважній більшості грамотно моделюючи свій діалог із ліричним героєм.

Показники динаміки формування етнокультурної компетентності в учнів 10-11 класів у %

Рівні сформованості етнокультурної компетентності	10 класи				11 класи				
	1 зріз грудень 2015		2 зріз травень 2016		3 зріз грудень 2016		4 зріз квітень 2017		
	КК	ЕК	КК	ЕК	КК	ЕК	КК	ЕК	
Високий	n*	5	13	7	16	9	21	12	26
	%	2,5%	6,5%	3,5%	8,0%	4,5%	10,6%	6,9%	13,0%
Достатній	n	32	52	40	60	51	78	53	92
	%	16,0%	26,1%	19,9%	30,2%	25,4%	39,2%	26,4%	46,2%
Середній	n	150	124	142	114	133	95	129	79
	%	74,5%	62,4%	70,6%	57,3%	66,1%	47,7%	64,2%	39,3%
Низький	n	14	10	12	9	8	5	7	3
	%	7,0%	5,0%	6,0%	4,5%	4,0%	2,5%	3,5%	1,5%

n* – числове значення, кількість учнів

Серед найбільш удалих прийомів роботи в контексті експериментальної методики визнано мелодекламацію-діалог, ейдетичний колаж-стилізацію, моделювання віртуального діалогу, синергію етнокультурної інформації. Експериментальна робота підтвердила, що акцент на міні-проектну форму роботи виявився виправданим. Результати дослідження переконливо довели ефективність експериментальної методики в цілому.

ВИСНОВКИ

1. Дослідження проблеми формування етнокультурної компетентності в учнів старшої школи під час вивчення громадянської лірики підтвердило актуальність і необхідність виховання читача – патріота і громадянина своєї країни, популяризатора національної мови, літератури, культури, який уміє аналізувати ліричні твори громадянської спрямованості, дослухатися до емоційного стану ліричного героя, проймається його думками й переживаннями.

2. У дослідженні уточнено сутність поняття «етнокультурна компетентність», яку потрактовано як особистісне надбання школярів знати, розуміти, аналізувати й популяризувати явища української культури (зокрема українську громадянську лірику), шанобливо ставитися до інокультурних цінностей, виявляти толерантність до іншості, якщо це не суперечить ідеям національної незалежності й територіальної цілісності країни. У напрацьованій методиці сформованість етнокультурної компетентності виявляється в ефективному застосуванні старшокласниками набутих знань про українську мову й літературу, матеріальні й духовні цінності етносу, національний характер, засоби етнічного самовираження, в уміннях знаходити в художніх текстах етнокультурні маркери й з'ясовувати їхнє значення та роль у розкритті авторського задуму, виявляти ціннісне ставлення до етнічного як націєтвірного. Встановлено, що *українська етнокультура* – це сукупність матеріальних і духовних досягнень титульного етносу нації – українців з тими історичними

запозиченнями, що перейшли від інших етносів, які проживають на території України і вважають себе українцями.

3. Аналіз літературознавчих джерел показав значну ефективність розгляду громадянської лірики як умовної відокремленої тематичної групи творів, що мають високий громадянський пафос, утверджують загальнолюдські й національні цінності, підносять (пропагують) активний дієвий патріотизм та унаочнюють національно-свідому позицію митця. Вивчення ліричних творів з акцентом на значущості відродження нації на своїй землі, на етнокультурних цінностях, образах (у сукупності їхнього різноманіття) дав відчутний ефект, який з роками має поглиблюватися.

У роботі запропоновано власну класифікацію творів громадянської лірики: описова (локальний колорит), ціннісна (родова вдача), соціальна (громадянський і державний устрій), історична (національна історія), героїчна (ідеї державотворення). Ефективним вивченням громадянської лірики визнано лінгвостилістичний вид аналізу.

4. З'ясовано особливості світогляду та мислення сучасних старшокласників (представників покоління центеніалів), специфіку засвоєння ними навчального матеріалу (опора на інтуїцію, ейдетичне (візуальне) мислення, уміння критично осмислювати нову інформацію, здійснювати пошуково-творчу роботу в межах проектної роботи тощо).

5. Розроблена методична система формування етнокультурної компетентності становить взаємозв'язок змісту, методів, прийомів та видів навчальної діяльності учнів, спрямованих на підвищення їхнього рівня читацької культури, етнокультурних знань і вмінь. Вона ґрунтується на принципах *діалогічної взаємодії, ціннісно-смисловому, етнокультурному, синергетики, єдності змісту і форми* та підходах – *компетентнісному, інтерсуб'єктному, лінгвокультурному, художньо-мистецькому, ейдетичному*.

6. Сформованість етнокультурної компетентності на уроках української літератури визначено як результат глибокого багатогранного вивчення громадянської поезії, що має високий, достатній, середній і низький рівень. У складі етнокультурної компетентності наявні когнітивний, предметно-діяльнісний (уміння), ціннісний (мотиваційно-особистісний) складники, що виявляються у комплексі сформованих компетенцій:

– *знаннєвих*: знання текстів української громадянської поезії, усвідомлення специфіки лірики як літературного роду, знання тематичних груп лірики, особливостей аналізу ліричного тексту (мотив, ліричний герой, мова твору, пафос), державної мови, етнокультурних маркерів (українських символів, назв, звичаїв, традицій, образів народної міфології, сталих висловів, метафор тощо);
 – *уміннєвих*: уміння аналізувати ліричні твори у єдності змісту та форми, вступати у емоційно-ціннісний діалог із автором та ліричним героєм, із зображуваною епохою, проводити асоціативні паралелі із сучасним життям українського соціуму, знаходити в художніх текстах етнокультурні маркери й аналізувати їх значення для розкриття авторського задуму; самостійно та

колективно досліджувати розвиток значення етнокультурних маркерів; популяризувати українську мову, літературу, мистецтво;
 – *ціннісних*: повага до культури українського народу та її діячів і творців, потреба в поглибленні знань з історії; прагнення долучитися до розбудови своєї держави; бажання популяризувати українське мистецтво, культуру, емоційно-ціннісне ставлення до природи тощо; усвідомлення власної належності до нації, етносу; повага до інонаціональних культур і традицій в Україні.

7. Експериментальне навчання підтвердило ефективність інноваційних навчальних прийомів у поєднанні з традиційними за системою класифікації методів навчання літератури М. Кудряшова. Успішно апробовано інноваційні навчальні прийоми: мелодекламацію-діалог, декодування етнокультурних маркерів, асоціативні грона, моделювання віртуального діалогу (з ліричним героєм, автором), автокомунікацію, синергію етнокультурної інформації, проектування SmartArt, ейдетичний колаж-стилізацію, етнокультурне унаочнення, оформлення динамічних таблиць. Дослідження тексту громадянської лірики здійснювалося за допомогою лінгвостилістичного аналізу. Презентована методика надає перевагу міні-проектам, що поглиблює сприйняття учнями авторського тексту на рівні етнокультурних і націєтвірних цінностей.

8. Експериментальна методика пройшла всі етапи свого наукового оформлення й перевірки (формувальний експеримент, контрольні зрізи, упровадження) і довела свою ефективність й актуальність. За результатами контрольних зрізів кількісно-якісні показники контрольних і експериментальних класів суттєво відрізнялися – зокрема виразним емпатійним ставленням учнів, які працювали за експериментальною методикою, до громадянської лірики.

Дослідження підтвердило ефективність експериментальної методики, гіпотеза була верифікована та перевірена. Подальший пошук може здійснюватися в контексті системного інтердисциплінарного наукового вивчення (на межі української мови і літератури) епосу, драми, ліро-епосу.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у фахових виданнях:

1. Нестеренко С. В. «Треба берегти наші скарби. Вони належать народові – і більше нікому». (Формування етнокультурної компетентності старшокласників засобами громадянської лірики Василя Симоненка). *Обрії* : науково-педагогічний журнал. 2015. № 2 (41). С. 65–69.
2. Нестеренко С. В. Формування етнокультурної компетентності учнів у процесі вивчення громадянської лірики Миколи Вінграновського в 11-му класі. *Наукові записки. Серія «Психолого-педагогічні науки»* (Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя) / за заг. ред. проф. Є. І. Коваленко. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2016. № 4. С. 95–100.

3. Нестеренко С. В. Формування етнокультурних компетентностей під час уроків літератури рідного краю (на матеріалі громадянської лірики Богдана Томенчука). *Обрії* : науково-педагогічний журнал. 2017. № 1 (44). С. 67–74.

4. Нестеренко С. В. Поезія рідного краю як важливий фактор формування етнокультурної компетентності старшокласників на уроках української літератури. *Теоретична і дидактична філологія* : збірник наукових праць. Серія «Педагогіка». Переяслав-Хмельницький : «ФОП Домбровська Я.М.», 2017. Вип. 26. С. 85–100.

5. Нестеренко С. В. Модель експериментальної методики розвитку етнокультурної компетентності на уроках української літератури у старших класах. *Обрії* : науково-педагогічний журнал. 2018. № 1 (46). С. 91–99.

Статті в зарубіжних виданнях:

6. Нестеренко С. В. Формування етнокультурної компетентності старшокласників у процесі вивчення громадянської лірики. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. V (56), Issue : 128, 2017. С. 44–47.

Статті в інших виданнях:

7. Нестеренко С. В. Формування етнокультурної компетентності старшокласників на матеріалі громадянської лірики поета «карпатського регіону» Івана Малковича. *Українська мова і література в школах України* : щомісячний науково-методичний та літературно-мистецький журнал. 2017. № 3 (167). С. 9–16.

8. Нестеренко С. В. Формування етнокультурної компетентності старшокласників засобами громадянської лірики. *Дивослово. Українська мова й література в навчальних закладах* : щомісячний науково-методичний журнал Міністерства освіти і науки. 2017. № 5 (722). С. 6–10.

9. Нестеренко С. В. Метод проєктів як оптимальний важіль впливу на актуалізацію етнокультурної компетентності й громадянське виховання учнів під час вивчення творчості Тараса Шевченка у 9 класі. *Українська мова і література в школах України* : щомісячний науково-методичний та літературно-мистецький журнал. 2018. № 2 (178). С. 38–43.

Матеріали конференцій:

10. Нестеренко С. В. Формування етнокультурної компетентності старшокласників у процесі вивчення громадянської лірики Василя Герасим'юка. *Методичний пошук учителя-словесника* : зб. наук.-метод. статей студентів і магістрів. Вип. 5 / заг. ред. О. М. Куцевол; упоряд. В. В. Богатько. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД». 2016. С. 281–290.

11. Нестеренко С. В. Громадянська лірика І. Франка як ефективний засіб формування етнокультурної компетентності. *І. Я. Франко: актуальні проблеми дослідження життя та творчості* : зб. наук. праць за матеріалами І Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф., 27 – 28 жовтня 2016 року / ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» [наук. ред. Г. С. Мазоха, Н. Б. Пангелова]. Переяслав-Хмельницький, 2016. С. 73–79.

АНОТАЦІЇ

Нестеренко С. В. Формування етнокультурної компетентності учнів старшої школи у процесі вивчення громадянської лірики. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.02 – теорія та методика навчання (українська література). – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Київ, МОН України, 2018.

Дисертація присвячена теоретико-експериментальному дослідженню методики формування етнокультурної компетентності учнів старшої школи у процесі вивчення громадянської лірики. У роботі обґрунтовано складники етнокультурної компетентності, виокремлено та описано рівні й критерії її сформованості.

У роботі запропоновано концептуальну методичну модель формування етнокультурної компетентності під час вивчення громадянської лірики; теоретично обґрунтовано та експериментально перевірено її ефективність.

Структурно методична модель має чотири складники: цільовий, концептуальний, змістовий та діяльнісний. Результатом злагодженої взаємодії усіх складників є кількісно-якісні зрушення, що відбуваються в процесі формування етнокультурної компетентності старшокласників.

Експериментально підтверджено гіпотезу про те, що ефективність формування етнокультурної компетентності залежить від комплексу чинників, серед яких моделювання процесу вивчення громадянської поезії з урахуванням впливу емоційно-ціннісного діалогу читача з ліричним героєм і через нього з автором твору, застосування лінгвостилістичного аналізу тексту з акцентами на етнокультурній картині світу українців, специфіці виявлення авторської позиції в її національно-ціннісному аспекті, на використанні специфічних навчальних прийомів.

Ключові слова: методика навчання літератури, етнокультурна компетентність, громадянська лірика, лінгвостилістичний аналіз тексту, етнокультурні маркери.

Нестеренко С. В. Формирование этнокультурной компетентности учащихся старших классов в процессе изучения гражданской лирики. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.02 – теория и методика обучения (украинская литература). – Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова, Киев, МОН Украины, 2018.

Диссертация посвящена теоретико-экспериментальному исследованию методики формирования этнокультурной компетентности учащихся старших классов в процессе изучения гражданской лирики. В работе обоснованы составляющие этнокультурной компетентности, выделены и описаны уровни и критерии ее сформированности.

В работе предложена концептуальная методическая модель формирования этнокультурной компетентности при изучении гражданской лирики; теоретически обоснована и экспериментально проверена ее эффективность.

Структурно методическая модель состоит из четырех блоков: целевого, концептуального, содержательного и деятельностного. Результатом слаженного взаимодействия всех составляющих является количественно-качественные изменения, происходящие в процессе формирования этнокультурной компетентности старшеклассников.

Экспериментально подтверждена гипотеза, что эффективность формирования этнокультурной компетентности зависит от комплекса факторов, среди которых моделирование процесса изучения гражданской поэзии с учетом влияния эмоционально-ценностного диалога читателя с лирическим героем, рассказчиком и через него с автором произведения, применение лингвостилистического анализа текста с акцентами на этнокультурной картине мира украинцев, специфику выявления авторской позиции в ее национально-ценностном аспекте, применение специфических учебных приемов.

Ключевые слова: методика обучения литературы, этнокультурная компетентность, гражданская лирика, лингвостилистический анализ текста, этнокультурные маркеры.

S. Nesterenko. Formation of Ethnocultural Competence in Senior School Students in the Process of Learning Civic Lyrics. – Qualifying scientific work on rights of manuscript copyright.

The dissertation for a scientific degree of Candidate of Pedagogic Sciences (Philosophy Doctor) under specialty 13.00.02 – Theory and Methods of Teaching (Ukrainian Literature). – National Pedagogical Dragomanov University – Kyiv, the Ministry of Education and Science of Ukraine, 2018.

The dissertation is concerned with theoretical and experimental research of methods aimed at forming ethnocultural competence in senior school students in the process of learning civic lyrics. This scientific work includes justification of ethnocultural competence components as well as description of levels and criteria of its formation.

In this scientific work we propose a conceptual methodical model of ethnocultural competence formation during learning civic lyrics; effectiveness of this model has been theoretically grounded and experimentally checked.

From a structural point of view the methodical model consists of 4 components: target component, conceptual component, semantic component and activity-oriented component. Coherent interaction of all components results in quantitative and qualitative changes in the process of forming ethnocultural competence in senior school students.

The research has clarified the essence of the “ethnocultural competence” notion which has been interpreted as a personal achievement of schoolchildren in knowing, understanding, analyzing and popularizing phenomena of the Ukrainian

culture (and the Ukrainian civic lyrics in particular) as well as in being respectful to cultural values, manifesting tolerance to something alien if it does not contradict to ideas of national independence and territorial integrity of the country. In the worked out methodology the level of formation of the ethnocultural competence consists in ability of senior school students to apply acquired knowledge about the Ukrainian language and literature, material and spiritual values of the Ukrainian ethnos, national nature and methods of ethnic self-expression in developing skills of finding ethnocultural markers in literary texts and determining their importance and role for revealing the author's plan, as well as in revealing the values-based attitude to something ethnic as to something nation-forming.. It has been determined that the Ukrainian ethnoculture is a set of material and spiritual achievements of the title ethnos of the Ukrainian nation with those historic borrowings received from other ethnos living on the territory of Ukraine and consider themselves Ukrainians.

The work presents a unique classification of civic lyrics works: descriptive lyrics (local coloring), value-conscious lyrics (generic temper), social lyrics (social and political system), historical lyrics (national history), heroic lyrics (ideas of state formation). The lingo-stylistic type of analysis has been proved to be an effective way of learning civic lyrics.

The developed methodical system of forming ethnocultural competence represents interrelation between contents, methods and ways of educational activities of students aimed at increasing their level of readership culture, ethnocultural knowledge and skills. It is based on the principles of dialogical interrelation, value-semantic and ethnocultural grounds, synergetics, unity of contents and form as well as on the following approaches – competence approach, intersubjective approach, linguistic-and-cultural approach, artistic approach, eidetic approach.

The level of formation of the ethnocultural competence during lessons of Ukrainian literature has been determined as a result of a deep multifaceted learning of civic poetry, which has a high, sufficient, medium and low level. The composition of ethnocultural competence includes several components (cognitive component, subject-activity approach (skills and abilities) axiological (motivational and personal) approach.

Experimental learning confirmed effectiveness of innovative teaching methods in combination with traditional methods according to M. Kodriashov's classification of methods used for teaching literature. Innovative teaching methods were successfully tested: these are such methods as melodeclamation-dialog, decoding ethnocultural markers, formation of associative clusters, modeling virtual dialog (with the persona and the author), autocommunication, synergy of ethnocultural information, SmartArt designing, creating eidetic collage-pastiche, ethnocultural presentation and design of dynamic tables. Research of civic lyrics texts was performed with the use of linguostylistic analysis. The presented methods give preference to mini-projects and this makes students' perception of the author's text deeper on the level of ethnocultural values and nation-forming values.

We have experimentally confirmed the hypothesis that effectiveness of forming ethnocultural competence depends on a set of factors including such factors

as modeling the process of civic poetry learning taking into account influence of emotional and value dialog between the reader and the persona (narrator) and (through this narrator) between the reader and the author of the literary work, application of text linguostylistic analysis with the emphasis on the ethnocultural picture of the world of Ukrainian citizens, specifics of author's position manifestation in its national-and-value aspect, application of specific teaching techniques.

Key words: Methods of teaching Ukrainian literature, ethnocultural competence, civic lyrics, text linguistic and stylistic analysis, ethnocultural markers.

Підписано до друку 08.11.2018 р. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Times.
Наклад 100 прим. Зам. № 355
Віддруковано з оригіналів.

Видавництво Національного педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова. 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9
Свідоцтво про реєстрацію № 1101 від 29.10.2002.
(044) 239-30-26.